

Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Divinity
Faculty of Kastamonu University
e-ISSN 2717-901X
Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 1, Eylül/September, 2022

Vehhâbîliğin Bid'at Anlayışı ve Bid'atlarla Mücadele Yöntemi
Wahhâbism Understanding of Bid'ah and The Method of Struggle With Bid'ahs

Kasım KOYUNCU

Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, Nevşehir/Türkiye.
Graduate Student, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Theology Faculty, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Kalâm and History of Islamic Sects, Nevşehir/ Turkey.

kasimkoyuncu1@windowslive.com
orcid.org/0000-0002-3154-9894

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article
Geliş Tarihi: 25 Temmuz 2022 / **Date Received:** 25 July 2022
Kabul Tarihi: 15 Eylül 2022 / **Date Accepted:** 15 September 2022
Yayın Sezonu: Eylül 2022 / **Pub Date Season:** September 2022
Cilt: 6, Sayı: 1, Sayfa: 91-108 / Volume: 6, Issue: 1, Pages: 91-108

Atıf / Citation: Koyuncu, Kasım. "Vehhâbîliğin Bid'at Anlayışı ve Bid'atlarla Mücadele Yöntemi" [Wahhâbism Understanding of Bid'ah and The Method of Struggle With Bid'ahs]. *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of Divinity Faculty of Kastamonu University* 6/1 (Eylül/September 2022), 91-108.

İntihal: Bu makale özel bir yazılımla (Turnitin) taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned special software (Turnitin). No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/kuifd>
mailto: ilafdergi@kastamonu.edu.tr

Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kastamonu/Türkiye
Kastamonu University Faculty of Divinity, Kastamonu/Turkey
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bid'at kavramı, İslam literatürüne asr-ı saâdet döneminden itibaren girmiştir. Aktüelliğini neredeyse hiç kaybetmeden günümüze kadar gelmiştir. İslam Tarihi boyunca İslam'ı tecdid ve ıslah çalışmalarının gözbebeği olan bid'at kavramı, bu ıslah ve tecdid hareketi etrafında toplanan grupların kullandıkları en önemli materyaldir. Bid'at kavramının etkin bir şekilde varlığını devam ettirmesinin bazı sebepleri ise İslam topraklarının büyümesiyle farklı kültürlerle olan etkileşimler, geleneksel ve kültürel etmenler, önceki şeriatlarla alakalı bazı uygulamalardır. Tarih boyunca bid'at kavramının karşısında hep sünnet olmuş ve birbirine zıt iki kavram haline gelmiştir. Her dönem varlığını hissettiren bu kavram genellikle toplumların bozulup dinden uzaklaştığı dönemlerde varlığını daha çok hissettirmiştir. Bid'at kavramı ve bu kavram etrafında birleşen gruplar, dinin aslına dönüşünün ancak bid'atları terk ederek olacağını savunmuşlar ve bu yolda mücadeleler vermişlerdir. Bu asla dönüşün ise Peygamber'in (sav) sünneti ve selef-i salihînin çizdiği yolla olacağını belirtmişlerdir. Bu amaçla tarihin her döneminde bid'atla mücadele eden gruplar misyonlarının sadece insanları ıslah ve ihya etmek olduğunu ileri sürmüşlerdir. Biz de bu makalemizde bid'at konusuna karşı hassaslığıyla bilinen Vehhâbîliğin bid'at kavramına bakış açısını ve dini bid'atlardan arındırmak için yaptıklarını inceleyeceğiz. Bu çerçevede birinci bölümde Muhammed b. Abdülvehhâb'ın ve onun izinden giden takipçilerinin bid'at anlayışına değineceğiz. İkinci bölümde ise Vehhâbîler tarafından bid'at olarak kabul edilen konular, davranışlar, durumlar hakkında bilgi verip, dini bid'atlardan arındırmak adına neler yaptıklarına değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Vehhâbîlik, Muhammed b. Abdülvehhâb, Bid'at, İslah ve İhya, Sünnet, Şirk.

Wahhâbism Understanding of Bid'ah and The Method of Struggle With Bid'ahs

Abstract

The concept of bid'ah has entered the Islamic literature since the era of bliss. It has survived to the present day almost without losing its actuality and will undoubtedly continue to exist from now on. The concept of bid'ah, which has been the apple of the eye of Islamic renewal and reform studies throughout the history of Islam, is the most important material used by the groups gathered around this reformation and renewal movement. Some of the reasons why the concept of bid'ah continues to exist effectively are the interactions with different cultures with the growth of Islamic lands, traditional and cultural factors, and some practices related to previous sharias. Throughout history, sunnah has always been opposite the concept of bid'ah and they have become two opposite concepts to each other. This concept, which makes its presence felt in every period, generally made its presence felt more in periods when societies deteriorated and moved away from religion. The concept of bid'ah and the groups united around this concept have argued that the return of religion to its origin can only be achieved by abandoning bid'ahs, and they struggled on this path. They stated that this return to the original will be based on the Sunnah of the Prophet (sav) and the way drawn by the al-salaf al-sâlih. For this purpose, groups that have fought against bid'ah in every period of history consider themselves as salafî and claimed that their mission is only to reform and revive people. In this article, we will examine the perspective of Wahhâbism, which emerged as an example of this situation, on the concept of bi'dah and what it did to purify religion from bid'ah. In this context, in the first chapter of the introduction, we will touch to the bid'ah understanding of Muḥammad 'Abd al-Wahhâb and his followers. In the second part, we will give information about the subjects, behaviors and situations that are accepted as bid'ah by Wahhâbis and we will talk about what they did in order to purify from the religion of bid'ahs.

Keywords: History of Islamic Sects, Muḥammad ‘Abd al-Wahhâb, Wahhâbism, Bid’ah, Islah and Ihya, Sunnah, Shirk.

Giriş

Arapçada “ıcat etmek, örneği olmaksızın yapıp ortaya koymak, inşa etmek” anlamlarına gelen “b-d-a” kökünden türeyen bid’at , “daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan (muhtes) şey” anlamına gelir.¹ İslam literatüründeki tarihyse Peygamber’den (sav) sonra ortaya çıkan, din ile ilgili olan her türlü ilave ve eksiltme özelliğı taşıyan, Kur’an ve sünnette hükmü olmayan, herhangi bir dini delile dayanmayan, sahâbelerin ve tâbiînin görüşlerine aykırı olan her türlü fikir, anlayış ve davranış şeklinde ifade edilmiştir.² Bir başka ifade ile Peygamber’den (sav) sonra ortaya çıkan ve dini herhangi bir delile dayanmayan inanç, ibadet ve dini davranışlar şeklinde ifade edilmiştir.³

Bid’at kapsamına göre dar ve geniş kapsamlı olmak üzere iki şekilde tarif edilmiştir. Dar kapsamlı tarife göre bid’at Peygamber’den (sav) sonra ortaya çıkan ve dinle ilgili olup ilâve veya eksiltme özelliğı taşıyan her şeydir. Bu düşünceyi benimseyenlere göre dinle ilgisi bulunmayan ve dini mahiyeti olmayan şeyler bid’at olarak kabul edilmemektedir. Bu minvalde bakıldığı zaman örf, adet, gelenek ve görenek türünden olan davranışlar bid’at kavramına dâhil değildir. Bid’atı geniş kapsamlı olarak anlayanlar ise Peygamber’in (sav) vefatından sonra ortaya çıkan her şeydir diye tarif etmişlerdir. Bu tarife göre dini mahiyetteki amel ve davranışlar dışında günlük hayatla alakalı olarak sonradan ortaya çıkan adet, örf, uygulamalar ve fikirler de bid’atın kapsamı içerisindeydir.⁴ İki grup arasında ihtilaf gibi gözükken durum aslında bir terim anlaşmazlığından başka bir şey değildir. Her iki tarafta dini mahiyeti olan ve sonradan ortaya çıkan her türlü uygulamanın reddi konusunda ittifak halindeyken, sonradan ortaya çıkmakla beraber dini mahiyeti olmayan ve dinin esaslarına ters düşmeyen uygulamalara gelince bid’atı dar kapsamlı olarak ele alanlar bu durumu iyi bid’at(bid’ati hasene) şeklinde açıklamakta, bid’atı geniş kapsamlı olarak ele alanlar ise bu durumu bid’atın kapsamı içinde saymamaktadır.

Bid’atların ortaya çıkmasının ve yaşama şansı bulmasının ise birçok sebebi bulunmaktadır. Bu sebeplerin başında İslam topraklarının hızlı bir şekilde büyümesi ve genişlemesiyle farklı Sosyo-kültürel yapıya sahip milletlerin İslamiyet’in içine girmesi gelmektedir. Bu durumda yeni Müslüman olan kişilerin İslam’ın hüküm ve esaslarını yanlış

¹Ebü’l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî İbn Manzûr, *Lisân’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), “bd’a”,8/6.; İbrahim Mustafa vd., *El-Mu’Cemü’l-Vasît* (Kahire: Dâr’ud-Da’ve, ts.), “bd’a”,64; Rahmi Yaran, “Bid’at”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/129-131.

²Mehmet Zeki Pakalın, *Bid’at* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü” 1/231; Yaran, “Bid’at” 6/129-131.

³Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimler Sözlüğü*(İstanbul: İsam Yayınları, 2013), “Bid’at”, 48.

⁴Yaran, “Bid’at”, 6/129-131.

anlamaları da bid'atların İslamiyet'e girişine sebep olmuştur. Bunun dışında yabancı kültürlerle olan sürekli etkileşim o kültürlerden bazı uygulamaların İslam toplumuna girdiği de bir gerçektir. Bununla beraber art niyetli olan insanların dinin aslını bozmak için bir takım bid'at ve hurafeleri kasten İslam toplumuna sokmak istemesi durumu da mümkündür.

Tarih boyunca farklı dönemlerde İslam toplumunu bu bid'at ve hurafelerden arındırmak, İslam'ı Peygamber (sav) dönemindeki gibi saf ve öz haline döndürmek adına farklı gruplar ortaya çıkmıştır. Peygamber'in (sav) vefatıyla ortaya çıkan bu farklı durumlar, görüşler ve olaylar daha da artarak devam edegelmiş bu sebeple özellikle bid'at karşıtı gruplar bazı dönemlerde, bazı isimlerle aşırı derecede güçlenip çok büyük taraftar kitlelerine ulaşmıştır. Kendilerini bu düşünceye adayan, İslam toplumunun bozulmasının önlenmesi için tek kurtuluşun "Selef"⁵ dönemindeki gibi saf bir dini yaşantı olduğunu savunan bu gruplar, kendilerinden ihyacı, ıslah edici olarak bahsetmişlerdir. İşte bu ıslah ve ihya fikrinin tarihteki en meşhur ve en çok ses getiren simaları Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Takıyyüddin İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve Muhammed b. Abdülvehhâb (ö. 1206/1792) olmuştur. Hanbelî gruplar ve İbn Teymiyye bid'atlara karşı sert bir tutum sergilemişlerdir. Vehhâbîlik hareketinin bid'atlarla mücadele konusunda İbn Teymiyye'nin katılığını daha da arttırdığını söylemek mümkündür.⁶ Bu çalışmamızda da Vehhâbîliğin kurucusu olarak zikredilen İbn Abdülvehhâb'ın ve Vehhâbîlerin bid'atlara karşı tavır, tutum ve bid'atları engellemek için sergiledikleri tutumları incelemeye çalışacağız.

1. Muhammed B. Abdülvehhâb'ın ve Vehhâbîliğin Bid'at Anlayışı

Muhammed b. Abdülvehhâb, bid'atların iyice yaygınlaştığı iddia edilen bir dönemde ortaya çıkmıştır. Doğduğu ve yetiştiği ortamlarda birçok bid'at çeşidi görmüş, fikri yapısını oluşturduktan ve arkasına siyasî bir güç aldıktan sonra bu bid'atlarla mücadele etmiştir. İbn Abdülvehhâb Necd bölgesinde bedevîlerin yoğunlukla bulunduğu bir bölgede fikirlerinin temellerini atmıştır. Bu bölge İslam Tarihi boyunca çeşitli siyasi sorunlara ev sahipliği yapmıştır. Hz. Ebubekir dönemde bu bölge kabilelerinden bazılarının irtidat ederek halifeye isyan etmeleri,⁷ yine bu dönemde ortaya çıkan yalancı peygamberlerin üç tanesi Necdî kabilelerden çıkmıştır.⁸Yine aynı şekilde Hz. Ali döneminde ortaya çıkan Haricilik fitnesi bu bölgede bulunan kabilelerin çoğunluğunun desteğiyle vücut bulan bir harekettir.⁹ Bölgenin siyasi ve Sosyo-ekonomik yapısı ve bedevî yaşam tarzı nedeniyle bid'atlar İbn Abdülvehhâb döneminde belki de zirve dönemini yaşamaktaydı. İşte tam bu noktada İbn Abdülvehhâb

⁵ Selef: ilim ve fazilet açısından müslümanların önde gelenleri olarak sayılan ashab ve tabiîn için kullanılan terimdir. Detaylı bilgi için bak: Özervarlı, M. Sait, "Selefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*(İstanbul: TDV Yayınları, 1992).

⁶ Yaran, "Bid'at", 6/129-131.

⁷ Bahriye Üçok, *İslam'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler* (Ankara, 1967), 24-25.

⁸ Üçok, *İslam'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*, 50-99.

⁹ W.Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Dönemi*, çev. Ethem Ruhi Fıglalı (İstanbul, 1998), 44,50-51.

Vehhâbî doktrinlerinin temellerinden birini oluşturacak olan bid'atlarla mücadeleye başlamıştır.

Bid'at, İbn Abdülvehhâb'ın şiddetle üstünde durduğu bir konu olup, insanları bid'at olan şeylerden uzaklaştırmak ve sahih İslam dinine döndürmek için davet çalışmalarında bulunmuştur. O davasının temelini tevhid, selefe tabi olmak, şirkten uzak durmak ve bid'atlarla mücadele etmek üzerine tesis etmiştir.¹⁰ O bütün eserlerinde bu konular üzerinde durmuş ve dine yerleşmiş bid'atların ortadan kaldırılması için sırasıyla tebliğ, vaaz, nasihat, ikaz, münazara ve münakaşa yöntemlerinin kullanılması gerektiğini belirtmiştir. İbn Abdülvehhâb'a göre bu aşamalar uygulandığı halde insanlar bid'atlara hâlâ devam ediyor ve vazgeçmiyorlarsa, bu defa devletin müdahale ederek ve güç kullanarak bid'atları ortadan kaldırma yoluna gitmesi gerektiğini savunmuştur.¹¹

İbn Abdilvehhâb bid'at konusundaki görüşlerini İbn Teymiyye' den almıştır. İbn Abdilvehhâb, "bid'atı hasene" diye bir ayrımın batıl olduğunu, bunun delilinin Hz. Muhammed'in "Her bid'at dalalettir. Her dalalet ateştedir."¹² sözü olduğunu, onun burada herhangi bir bid'atı müstesna tutmadığını belirtir.¹³ İbn Abdilvehhâb ve taraftarları bid'atın kelime anlamını değil, dini anlamını esas almışlardır. Onlara göre dinle ilgili olmayan şeylerden sonradan ortaya çıkanlar bid'at kavramı içinde değildir. Bid'at, Kur'an, sünnet, sahabe ve tabiinin uygulamalarında aslı bulunmayan, sonradan ortaya çıkarılan dinle ilgili işlerde görülür.¹⁴

Vehhâbîler, Kur'an ve sünneti zahir manasıyla ve şekilci olarak kabul etmeleri sebebiyle bid'at alanını oldukça geniş tutmuşlardır.¹⁵ Bid'atı Peygamber'in (sav) vefatından sonra zuhur eden her türlü yenilik olarak kabul eden Vehhâbîler bid'atın her çeşidini Allah'ın indirdiği kanundan farklı bir kanun koyma olarak kabul etmiştir. Bu durumu da tâgût yani Allah'ın indirdiğinden başka bir hükümle hükmeden, Allah'a ve Peygamber'e (sav) itaate muhalif olarak itaat edilen her şey olarak açıklamışlardır. Allah'ın ve Peygamber'inin (sav) emir ve hükümleri dururken ona muhalif olan başkasının hükümlerini uymayı da sapıklık olarak nitelendirmişlerdir.¹⁶

¹⁰ Mazhar Tunç, *Suud Selefilîği* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 149.

¹¹ Tunç, *Suud Selefilîği*, 150.

¹² Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1374/1955), Cum'a, (43).

¹³ Abdullah Salih el-Useymin, *eş-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb Hayatuhû ve Fikruh* (Riyad, ts.), 144.

¹⁴ Rifat Türkel, *Vehhabilik ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013), 55.

¹⁵ Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhâbîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/611-615; Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 44.

¹⁶ Muhammed İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid* çev. Ahmet İhsan Dünder (İstanbul: Guraba Yayınları, 2013), 30; Muhammed İbn Abdülvehhâb, *el-Kavlü'l Müfid ala Kitabu't Tevhid* çev. Ahmet İyibildiren (İstanbul: Guraba Yayınları, 2018), 1/37; Muhammed İbn Abdülvehhâb, *Tevhîd Risâleleri Külliyyâtı* çev. Heyet (İstanbul: Nedâ Yayınları, 2019), 96.

Vehhâbîlere göre bid'at iki çeşittir. Bunlardan birinci tür bid'at dini alanda yapılan bid'at olarak kabul ettikleri ve az önce de bahsettiğimiz gibi dinin tamamlanmasından sonra, Peygamber'in (sav) vefatından sonra ortaya çıkan her türlü inanç ve ibadettir diyerek bunları da kendi arasında çeşitli şekilde dinden çıkararak, şirk olan, şirke vesile olan, küfür olan, büyük günah olan, küçük günah olan bid'at diye ayırmışlardır. Dindeki bid'atın her türlüşünün haram ve sapıklık olduğunu savunmuşlar ve reddedilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. İkinci tür bid'at ise dini alan dışında gerçekleşen yenilikler ve icatlardır ki bunlar ilk başlarda bid'at olarak kabul edilse de daha sonraları mubah görülmüştür.¹⁷

Bu sebeple kendilerini ihyacı ve selefi olarak addeden her grup tarih boyunca bid'atlarla mücadele konusunda diğer gruplara göre daha sert ve çetin bir mücadeleler vermiştir. Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye ve Muhammed b. Abdülvehhâb bu alanda en çok uğraş veren kişilerin başında gelmektedir. Bu alanda İbn Teymiyye'nin sert tutumlarına kaleminde çok net bir şekilde şahit oluyoruz. İbn Abdülvehhâb ve onun izinden gidenlerin bid'at anlayışı ve mücadele şekli İbn Teymiyye'ye uymakla beraber, İbn Abdülvehhâb ve Vehhâbîler bid'at konusunu daha sert bir şekilde benimsemiş, bid'atın alanında ve bu alanda mücadelede İbn Teymiyye'den daha aşırı gitmişlerdir.¹⁸

2. Vehhâbîler Tarafından Bid'at Olarak Kabul Edilen Bazı Uygulamalar

2.1 İbadetler ve İbadet Yerleri İle Alakalı Bid'atlar

Vehhâbîlere göre farz namazların ferdi olarak eda etmek bid'attır, dolayısıyla cemaatle namaz zorunludur. Günümüzde her ne kadar bu uygulama bir fiil uygulanıyor olmasa da Vehhâbîliğin kurulduğu ilk dönemlerde, namaza bir vakit dahi olsa gelmeye ilk seferinde imam tarafından nasihat edilir. İkinci seferinde bulunduğu mıntıkanın hâkimi tarafından uyarılır. Üçüncü defasında yine olursa meşru bir mazeret belirtirse kurtulur. Cami imamı her namazın ardından camiye gelmesi gerekenlerin bulunduğu bir listeden isimleri okuyarak yoklama alır ve namazdan çıktıktan sonra ilk işi camiye gelmeyen kişi veya kişileri bulmak ve durumlarını öğrenmektir.¹⁹ Mesela 1924 sonrası Mekke'de ezan okunduğu halde camiye gitmek istemeyen kişiler çarşıda dolaşan görevliler tarafından sopolanarak camiye yönlendiriliyordu.²⁰

Vehhâbîlere göre camilerin süslenmesi, kubbe ve minare yapılması bid'attır. Camiler sade olmalıdır. Hz. Peygamber'in (sav) doğumunu kutlamak, mevlit okutmak, namazlardan

¹⁷ Abdullah b. Abdülhamid el-Eserî, *Selef-i Sâlihîn Akîdesi* çev. Mustafa Öztürk - Ahmet İyibildiren (İstanbul: Guraba Yayınları, 2018), 261-671.

¹⁸ Saffet Sancaklı, "Hadîsler Bağlamında Bid'at Olgusu ve Bid'atle Mücadelenin Gerekliliği" *İslâmî İlimler Dergisi* 11/1 (2016), 42-43; Yaran, "Bid'at", 6/129-131.

¹⁹ Yusuf Ziya Yörükân, "Vahhabîlik" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (1953), 60; Ahmet Vehbi Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi Ve Etkileri* (Ankara: Asam Yayınları, 2001), 83-84; Osman Demirci, *M. M. Futeyyih'in Necd El-İhvan Fırkası veya bugünkü Vehhabîlik isimli eseri ışığında Necd İhvanı Teşkilatı ve son Suud Devletinin kuruluşu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2013), 42.; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabîlik*, 44.

²⁰ *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabîlik*, 89.

sonra topluca tesbihat yapmak, tesbihatı bir vasıta ile yapmak, dua ettikten sonra elleri yüze sürmek bid'at tır. Ramazan, Cuma ve Kandil gecelerinde minareden bir şey ilan etmek ve duyuruda bulunmak, bid'at tır. Peygamber'e (sav) "Mevlana, Seyyiduna" demek, sakalı şerif, hırka-i şerif ziyaretlerinde bulunmak bid'at tır. Peygamber'in (sav) doğum günü olan mevlid kandilini ve diğer kandil gecelerini kutlamak, duadan sonra veya ölünün arkasından Fâtiha suresinin okunmasını istemek bid'attır.²¹

Vehhâbîlerin yoğunlukla yaşadığı Suudi Arabistan da yukarıda zikrettiğimiz uygulamaların hiçbir şekilde uygulanmadığı çok açık bir şekilde görülmektedir. Uygulamak isteyenlerin de uyarılarak bu uygulamaları yapmalarına mani olmaları, izledikleri yol gereği vazgeçilmez bir durumdur.

2.2 Türbeler ve Mezarlar İle Alakalı Bid'atlar

Muhammed b. Abdülvehhâb'ın ve onun izinden gidenlerin en dikkat ettikleri husus, Allah'a ortak koşmak olarak nitelendirdikleri mezarlar, türbeler ve buraların ziyareti esnasında yapılan uygulamalardır. Hatta bu kararlı ve aşırı tavırları "Mâbed Yıkıcılar" olarak isimlendirilmelerine sebep olmuştur.²²

Vehhâbîler'in ele geçirdikleri her şehirde yaptıkları ilk eylemlerden bir tanesi şehirde bulunan kabristanlar, kubbeli yapılar ve türbeleri yıkmak, halk tarafından değer verilen önemli mekânları kapatmak veyahut zarar vermek olmuştur. Örneğin Mekke'yi ele geçiren Vehhâbîler vakit geçirmeksizin Ma'le Kabristanı'na doğru hareket etmiş orada bulunan tüm kubbeli mezarları yıkmışlardır. Zarar verdikleri binaların içerisinde Peygamber'in (sav) doğduğu ev ve namazgâhı ve Hz. Fatıma'nın doğduğu ev yer alıyordu. Yine aynı şekilde Asr-ı Saâdet'in izlerini taşıyan bir mekân olan Dârülerkam'ın kapısına kilit vurarak orayı ziyaret etmek isteyenlere izin verilmediği gibi ziyarete gelenleri şiddetle dövmüşlerdir. Bu türbeleri ziyaret ederken yakalanan iki Hindistanlı hacı hakkında Vehhâbîler idam cezasına hükmetmişlerdir. İbn Suûd'un araya girmesiyle cezalarının para cezasına döndürülmesiyle serbest kalmışlardır.²³

Medine'yi ele geçirdiklerinde de Vehhâbîliğin pratiklerini yerine getirmek üzere Bakî' mezarlığındaki türbeler olmak üzere çevrede bulunan türbeleri, Uhud Şehitliği ve şehitlikteki caminin yıkım kararı alınmış ve uygulanmıştır. Bazı kaynaklarda Peygamber'in (sav) mezarını ve Kubbe-i Hadrâ'yı da yıkmak istemişlerse de büyük bir infiale sebep olacağı düşüncesiyle vazgeçtikleri ancak Peygamber'in (sav) kabrinde saklanan pek çok

²¹ İbn Abdülvehhâb, *el-Kavlul Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 1/454-455; Müfrih Süleyman el-Kûsî, *Selefilik* çev. Ahmet İyibildiren (İstanbul: Guraba Yayınları, 2013), 415; Yörükan, "Vahhabîlik", 61-62; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 85; Tunç, *Suud Selefiligi*, 150; Vasıp Japharov, *Vehhâbîlikte Bid'at Anlayışı ve Bazı Fikhî Uygulamalarda Bid'at İddiaları* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 68-86; Salih b. Fevzan el-Fevzan, *Bid'atın Tanımı Hükümleri ve Çeşitleri* (PDF:2009),43.

²² Muhammed Ebu Zehra, *İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi* çev. Sıbgatullah Kaya (İstanbul: Anka Yayıncılık, ts.), 222.

²³ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 113.

mücevherata el koydukları ve kubbeye kısmi de olsa zarar verdikleri geçmektedir. Medine'de yapılanlara bir örnek te Peygamber'in (sav) kabri karşısında durup salâtü selam getirmeyi, el açıp dua etmeyi de yasaklamalarıdır.²⁴

Tâif'in kontrolünü ele aldıklarında ise orada yaşayan halktan Vehhâbî öğretilerini kabul etmeyenleri kılıçtan geçirip canlarına kıymışlar ve mallarını da gasp etmişlerdir. Bu katliamı gerçekleştirirken kadın-erkek, çocuk ayrımı yapmadan hatta kendilerinden af umanlarda dâhil olmak üzere, bir gecede 300 ila 400 kişinin canına kıydıkları kaynaklarda yer almaktadır. Yağma yapmak için evlere giren askerler kıymetli eşyaları teslim etmeyenleri acımasızca öldürmüşlerdir. İçlerinde kentin Şafiî müftüsünün de yer aldığı, kentin diğer ileri gelen ulemalarını bir camide toplayarak topluca katletmekten hiç çekinmemişlerdir. Aynı şekilde şehri şirk ve şirk alametlerinden temizlemek adına Tercümânü'l- Kur'ân unvanıyla anılan Abdullah b. Abbas'ın(ö. 68/687-88) kabrinde bulunan türbeyi ve etrafta bulunan türbeleri yerle bir etmişlerdir.²⁵

Tüm bu uygulamaları toplumu ihya etmek, dini bid'at ve şirkten temizlemek adına yaptıklarını iddia eden Vehhâbîler'e karşı ister istemez dünya genelinde bir antipati oluşmuştur. Bu durumu Vehhâbîlerin kendilerinden olmayanlara, kendileri gibi düşünmeyenlere karşı tavır ve acımasız davranışları daha da ileriye taşıyarak nefret boyutuna doğru sürüklemiştir. Bu hususta Vehhâbîliğin ve ideolojisinin hayranı olduğu halde Mısırlı Bilgin Ahmed Emin'in Vehhâbîlerin yaptıkları aşırılıklarla ilgili söylediği sözler manidardır:

“Müslümanların Vehhâbîlere nefretini gerektiren bir husus vardır. O da Vehhâbîlerin istilâ ettikleri bir ülkede fikirlerini zorla yerleştirmeye çalışmaları, insanların davetlerine inanmalarını beklemeleridir. Mekke'ye girdiklerinde eserle ilgili birçok kubbeler(türbeler) yıktılar. Hz. Hatice'nin türbesi, Peygamberimizin ve Hz. Ebu Bekir'in doğduğu evlerin kubbeleri, bunların yıktığı kubbelerin başında gelir. Medine'ye girdiklerinde ise Tanrı elçisinin kabri üzerinde bulunun birçok ziynet ve süsleri kaldırdılar. Bütün bu davranışlar müslümanların gazabına ve onların şefkatlerinin yaralanmasına sebep oldu. İnsanlardan bazısı tarihî eserlerin kaybolmasına üzüldü... Bazıları İslâmî şefkatin sembolü olan Peygamberin mezarının süslerinin yok oluşu için üzüldü. Böylece müslümanların gazabını gerektiren sebepler değişti.”²⁶

Daha önce de belirttiğimiz gibi İbn Abdülvehhâb'ın bid'at ile alakalı görüşlerinde referans kişi İbn Teymiyye olduğu gibi mezarlar ve türbelerle alakalı olarak da onun izinden gitmektedir. Vehhâbîler Peygamber'in (sav) “Şu üç mescitten başkası için yolculuğa

²⁴ Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1992), 41-59; Zekeriyâ Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmalî Hâkimiyeti(Vehhâbî Hareketi ve Suud Devletinin Ortaya Çıkışı)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), 43; Ecer, *Tarihte Vehhâbî Hareketi Ve Etkileri*, 80; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyân'a Suudi Arabistan ve Vehhâbilik*, 116.

²⁵ Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan*, 28-33; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyân'a Suudi Arabistan ve Vehhâbilik*, 110.

²⁶ Ecer, *Tarihte Vehhâbî Hareketi Ve Etkileri*, 79.

çıkılmaz: Mescid-i Haram, benim şu mescidim ve Mescid-i Aksa"²⁷ hadisinden yola çıkarak Peygamber'in kabrini ziyaret için yola çıkmanın caiz olmadığını belirtirler. Hristiyanlar ve Yahudiler peygamberlerinin kabirlerini ibadet edilen bir mekân, bir mescit haline getirmişler ve yoldan çıkmışlardı. Bu sebepten ötürü Peygamber (sav) "Allah Yahudilere ve Hristiyanlara lanet etsin. Peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirdiler."²⁸ buyurmuştur. Peygamber (sav) bir başka hadisinde "Sizden öncekiler peygamberlerinin kabirlerini mescid edinirlerdi. Dikkat edin. Kabirleri mescid edinmeyin. Bunu size yasaklıyorum."²⁹ buyurmuştur. Bu hadislerden maksadın türbe veya mescidin sadece kabrin üzerine inşa edilmesi değil, kabrin yanına da inşa edilse o kabrin üzerine inşa edilmişten farksız olacağını belirtmişlerdir. Mescid yapılmasa dahi kabrin yanında kılınan namazı da aynı sınıfta değerlendirmişlerdir. Peygamber (sav) daha kendi kabri dahi ortada yokken böyle bir şey yapmayı yasaklamıştır.³⁰

"Kabirleri ziyaret eden kadınları, kabirleri mescid edinenleri ve kabirlerde kandil yakanları lanetledi"³¹, Hz. Ali'den rivayetle "Rasulullah'ın (sav) beni görevli gönderdiği işe seni göndereyim mi? Nerde bir heykel ve suret görürsen mutlaka onu dümdüz edeceksin! Ve ne kadar yüksek bir kabir görürsen, mutlaka onu da dümdüz edeceksin."³² gibi hadisleri delil olarak kullanan Vehhâbîler, kabirlerde kandillerin ve mumların yakılması, kabirlerin kireçle yapılmasını, mezarların tapınak haline getirilmesi vb. şeyleri Peygamber'in (sav) lanetlediğini belirtmişler, bu sebeple bu tarz uygulamaların şirke vesile olduğunu, bu tarz uygulamaları yapanlara sert bir şekilde tavır ve müdahaleler edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.³³

"Evlerinizi kabirler haline getirmeyin. Kabrimi bayram yeri haline çevirmeyiniz. Bana salâtü selâm getiriniz. Zira nerede olursanız olun sizin salâtü selâmınız bana ulaşır."³⁴ hadisinden yola çıkarak bir ecir, sevap umarak Peygamber'in (sav) kabri dahi olsa kabir ziyareti için yola çıkmanın yasak olduğunu şiddetle savunmuşlardır.³⁵ Puta tapma mantığı mezar ziyaretlerinden dolayı ortaya çıkmıştır. Hristiyan ve Yahudiler böyle yaptıkları için

²⁷ Ebûl-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî Müslim, *Sahîhu Müslim* thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1374/1955), "Hac", (511).

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Salât" (54); Müslim, "Mesacid", (21).

²⁹ Müslim, "Mesacid", (23).

³⁰ İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 128; İbn Abdülvehhâb, *el-Kavlul Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 1/468-482.

³¹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Fuâd Abdalbâkî (Mısır: Şirketü Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395/1975), "Salât" (320).

³² Müslim, "Cenaiz" (93).

³³ İbn Abdülvehhâb, *el-Kavlul Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 1/506.

³⁴ Süleymân b. el-Eşas es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Delhi: el-Matbaatu'l-Ensâriyye, 1323), "Menâsik" (97).

³⁵ İbn Abdülvehhâb, *el-Kavlul Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 1/483-484.

sapkın duruma düşmüşlerdir. Bu türden uygulamaların her türlü şirke götüreceğinden dolayı bid'at tır.³⁶

Buraya kadar zikrettiğimiz hususlar dikkate alındığında Muhammed b. Abdülvehhâb gibi âlimler bunların takipçileri Müslümanları sünnet yolunda birleştirmek ve bid'atları ortadan kaldırmak için mücadelede bulunmuşlardır. Ancak mücadele usulleri çok sert ve kırıcı olduğu için müspet netice alamamış, bid'atçıların taassubunu körüklemiş, birleştirmek yerine ayrılmalara, sünnete uzaklaşmalara sebep olmuşlardır.³⁷

2.3 Tasavvuf ve Tarikatlar İle Alakalı Bid'atlar

Muhammed b. Abdülvehhâb'ın şiddetle eleştirdiği, tevhid ilkesine aykırı olarak gördüğü hususlardan biri de tasavvuf ve tarikat alanında yapılan bazı uygulamalardır. Ona göre tarikat bir bid'at tır ve insanların sapmalarına sebep olan bir husustur. İnsanların bir şeyhe bağlanmadan doğruya, hakikate ulaşamayacağı iddiası küfürden başka bir şey değildir. Allah'tan başkasından yardım istemek veya ondan başkasına dua etmek şirktir. İbn Abdülvehhâb'a göre Peygamber, melek, veli gibi başka bir varlığa dua eden, Allah'tan başka kimsenin güç yetiremeyeceği bir konu da Allah'tan başkasına istigâse³⁸ bulunmak kişiyi küfre ve şirke sürükler.³⁹

Ehl-i tarikatın, şeyhin müridi sapıklıktan ve hatadan koruduğu, insanın yükselmesinin ve nefsin arınmasının tarikatla mümkün olduğu, sahabenin Peygamber'e (sav) biat ettiği gibi mutlaka bir mürşide, şeyhe biat etmesinin gerekli olduğu, şeyhlerden tevbe almanın gerekliliği, tarikat şeyhlerinin kabirlerinde yaşadıkları, Allah dostları oldukları ve bazı derecelere ayrılarak dünyayı idare ettikleri ve onlara tevessül etme şartı gibi tasavvufun ve tarikatların ana konuları olan bu iddialar asılsız, mesnetsiz ve küfre götüren iddialardır. Bu zikredilen hususlar, dinin aslında ve Kur'an-ı Kerim'de yer almamaktadır. Kur'an'dan başka mürşid yani yol gösterici, rehber, Allah'tan başka hidayet verici aramak caiz değildir. Peygamber'e (sav) dahi tevessül ve ondan şefaate dilemek caiz değildir.⁴⁰

İbn Abdülvehhâb bir vasıta vesilesiyle Allah'a ulaşmayı ve yine vasıtayla şefaate kavuşmayı kabul etmemektedir. Onun bakış açısına göre Müslümanlar, Hz. Ali, salih insanlar ve Nebi gibi konularda aşırıya kaçmışlardır. "Ey falan efendim, bana yardım et, bana rızık ver..." gibi söylemlerde bulunarak sapıklığa düşmüşlerdir. Bu söylemlerin hepsi yanlıştır ve şirktir. Bunları söyleyenler tövbe etmeleri halinde ölümden kurtulabilirler aksi takdirde öldürülmeleri gerekir.⁴¹ En salih insanın dahi Allah'tan başkasına-Allah'ı razı etmek için-

³⁶ İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 133-134.

³⁷ Hayrettin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri* (İstanbul, 1996), 2/263.

³⁸ İstigâse (Tevessül) bir aracı vasıtasıyla maddî veya mânevî derecesi yüksek birine yaklaşmayı arzu etmek; iyi amellerle Allah'a yaklaşmayı ummak. Detaylı bilgi için bak: Tevessül maddesi Yusuf Şevki Yavuz, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41/6-8.

³⁹ İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 98; İbn Abdülvehhâb, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 1/328.

⁴⁰ Yörükân, "Vahhabîlik", 63; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi Ve Etkileri*, 75.

⁴¹ Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi Ve Etkileri*, 76.

yalvarması o salih kişiyi zalimlerden biri haline getirir.⁴² Ehli tasavvuf, şeyhlerin hayattayken ve öldükten sonra ihtiyaçların giderilmesi konusunda tasarrufa sahip ve gavs, abdal, kutub, üçler, yediler, kırklar... gibi mertebelere ayrıldığını, bunlara nezretmenin ve kurban kesmenin caiz olduğunu belirtirler. Bu söylemler tamamen ifrattır ve insanları şirk rüzgârının içerisinde azaba götürecektir.⁴³

Sûffilerin, evliyaların hayattayken veyahut öldükten sonra tasarrufta buldukları düşüncesi doğru değildir ve “göklerin ve yerin hükümranlığı Allah’ındır, Allah’ın her şeye gücü yeter.”⁴⁴ ayetine ters düşmektedir. Tasarruf ve takdir, yaratma ve tedbir, yaşatma ve öldürme sadece Allah’a ait olan sıfatlardır. Veli’den yardım isteyen büyük şirke girer. Ölen kişinin amel defteri kapanmıştır. Kur’an-ı Kerim’de Peygamber’e (sav) ithafen “Muhakkak sende öleceksin, onlarda ölecek.”⁴⁵ buyrulurken her nefsin ölümü tadacağı⁴⁶ açıklanmaktadır. Ölen kişide ise his ve hareket son bulacak, amellerin artması düşünülmeyecektir. Bu açıdan ölünün tasarrufu ve keramet göstermesi düşüncesi yanlıştır.⁴⁷ Vehhâbilere göre ölmüş bir insanla tevessül ve istigâsede bulunulduğunda Allah’tan başka birine dua edildiği kabul edilmektedir. Onlara göre her dua da ibadet olarak kabul edildiğinden, ölmüş birisi aracılığıyla tevessül ve istigâsede bulunan kişi müşrik olarak ilan edilmektedir.⁴⁸ Bu bağlamda şeyhlere, salih kişilere-evliyalara yapılan aşırı davranışlar ve onların Allah ile yapılan dualar arasında aracı olduklarını kabul eden kişi küfre ve şirke düşmektedir.⁴⁹ Vehhâbililer bu çıkarımlarını “Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir? diye sorsan, Allah derler. O halde nasıl (haktan) çevrilip döndürülüyorlar”⁵⁰ ve “Ant olsun onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette Allah derler. O halde nasıl (Allah’a kulluktan) çevriliyorlar?”⁵¹ ayetlerinden yola çıkarak, müşriklerinde putların yaratıcı olmadıklarına, her şeyi Allah’ın yarattığına inanıyorlardı diyerek, tevessül ve istigâse eden kişileri puta tapanlarla aynı kefe koymuşlardır.

Muhammed b. Abdülvehhâb : “Kim kendi ile Allah arasında araçlar koyar ve o araçlarla dua eder, onlardan şefaata umar ve onlara tevekkül ederse o kişi icmâ ile küfre girer.”⁵² diyerek çok net bir hüküm vermiş ve hükmünü, “ Dikkat et halis din sadece Allah’ındır. Onu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler: Onlara bizi sadece Allah’a

⁴² İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 96; İbn Abdülvehhâb, *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*, 1/329.

⁴³ Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 76.

⁴⁴ *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali* çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), Âl-i İmran 2/189.

⁴⁵ ez-Zümer 39/30.

⁴⁶ Âl-i İmran 2/185.

⁴⁷ Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi Ve Etkileri*, 76.

⁴⁸ Mehmet Ali Büyükkara, “Günümüzde Selefilik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi” *Tarihte ve Günümüzde Selefilik* ed.Ahmet Kavas vd.,(İstanbul, Ensar Neşriyat, 2014),486-487. el-Eserî, *Selefi Sâlihîn Akîdesi*, 208.

⁴⁹ İbn Abdülvehhâb, *Kitâbu't Tevhid*, 134.

⁵⁰ el-Ankebût 29/61.

⁵¹ ez-Zuhruf 43/87.

⁵² Sâlih el-Fevzân, *Durûs fî Şerhi Nevakizi'l-İslam li Muhammed b. Abdilvehhab* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005), 59.

yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz, derler. Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve inkârcı kimseyi doğru yola iletmez.”⁵³, “Allah’ı bırakıp da sana fayda veya zarar vermeyecek şeylere tapma. Eğer bunu yaparsan zalimlerden olursun.”⁵⁴ ayetlerini verdiği hükme delil olarak göstermiştir. Nitekim bu görüşler sebebiyle de başta İbn Abdülvehhâb olmak üzere onun izinden gidenler, kendileri gibi düşünmeyen Müslümanları sadece tekfir etmekle kalmayıp onlara kılıç çekmişlerdir.⁵⁵ Vehhâbî düşünce yapısına sahip kişiler tarafından yazılan birçok eserde aktarılanlara göre Vehhâbîler, bu görüşlerinin tezahürü olarak kelime-i tevhid getirip mü’min olan ve namaz kılan insanları, sırf tevessül ve istigâsede buldukları için camide namazdayken öldürmüşlerdir.⁵⁶ Bu düşünce tarzı hiçbir yumuşamaya uğramadan günümüze kadar gelmiş belki de daha da ileri giderek bir toplumu tamamen tekfir etmeye, kendileri gibi düşünmeyenler hakkında insafsızca hüküm vermelerine sebep olmuştur. Bunun bir örneği ise yine kendi kaynaklarında yer alan : “Tıpkı Mekke ehli gibi kabirlere tapan (Ubbâdu’l-Kubûr), Salihlere ibadet eden, Allah’ın tevhidinden şirke dönen ve Hz. Peygamber’in sünnetini bid’atlarla değiştiren Türkleri tekfir etmeyen de kâfirdir.”⁵⁷ diyebilecek kadar ileri gittikleri görülmektedir.

Tevessülü, Allah’ın isim ve sıfatlarıyla tevessül, hayatta olan bir kişiden dua istemek ve salih amel ile tevessül, zât ile tevessül(peygamberler ve salihlerin Allah nezdindeki mertebesi ile tevessül, Peygamberlerin ve salihlerin Allah nezdindeki hakkı ile tevessül, vefatlarından sonra Peygamberler ve salihlerle tevessül) olmak üzere üç başlık altında incelediğimizde, zât ile tevessül başlığı dışındaki başlıklarda herhangi bir tartışma yaşanmamıştır. Vehhâbî çizgide hareket edenlerin zayıf dediği her hadis ve râvinin zayıf olmadığı, tasavvufî çizgide yol alanların da sahih ve sika râviler dediği her rivayetin gerçekte öyle olmadığını söylemek mümkündür. Nitekim bu konu hakkında hem sahih-hasen hem de zayıf-mevzu hadisler bulunmaktadır. Zaten Vehhâbîler ile tasavvuf-tarikatlar başta olmak üzere diğer gruplar arasında münakaşa ve tartışmalara sebep olan tevessül çeşidi de zât ile tevessül başlığı altında olmaktadır. Zira Vehhâbîler de ilk iki başlık altında saydığımız tevessül çeşitlerini kabul etmektedir.

2.4 Yiyecek-İçecek, Kılık-Kıyafet ve Diğer Bazı Konularla Alakalı Bid'atlar

Vehhâbîler bid'at kavramını çok geniş bir perspektifte ele aldıkları için, gündelik standart yaşamın ve adetlerin dahi İslam çerçevesi dışına çıkmamasını gerekli bir şart olarak benimsemişlerdir. Bu durum insanların yeme-içmesinden, kılık-kıyafetine ve

⁵³ ez-Zümer 39/3.

⁵⁴ Yûnus 10/106.

⁵⁵ Mehmed Zahid Tıgıloğlu, “Tevessül, İstiğâse ve Teberrüke Dair İki Farklı Paradigmanın Analizi -Ehli Sünnet Sûfi Gelenek ve Selefi Yaklaşım”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/2 (2021), 141.

⁵⁶ Osman İbn Bişr en-Necdî, *Unvânu’l-Mecd fi Târihu Necd* (Matbûâtu Dâreti’l-Melik Abdilaziz, ts.), 48.

⁵⁷ Ebû Yusuf Midhat Âlu Ferrâc, *el-Muhtasaru’l-Müfid fi Akâidi Eimmeti’t-Tevhîd* (Beirut: Müessetü’rReyyân, 2005), 402.

teknolojik alanda çıkan cihazların kullanımına kadar her alanda geçerliliğini hissettirmiştir. Sigara ve nargile içmeyi haram olarak kabul eden Vehhâbiler bu konuda çok sert tutumlarda bulunmuşlardır. Tütün içmek, kahve içmek İbn Abdülvehhâb'a göre çirkin ve kötü şeylerdendir. Sigara kokusu bakımından ve insanları rahatsız etmesi bakımından soğana ve sarımsağa benzetilmiştir. İlim, akıl ve nakil tütünün-sigaranın zararlı olduğu konusunda ittifak etmiştir. Vücuda zararlı olan bir şeyin kullanılması ise şer'an haram kabul edilmektedir. Kur'an'da "O peygamber onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılar."⁵⁸ ayetine dayanılarak haram olduğuna hükmedilmiştir. Sigara ve nargile kullananlara sarhoşluk için olduğu gibi kırk değnek vurulması bazı kaynaklarda altmış değnek olarak uygulandığı ve hatta bir durumda öldürüldüğü dahi yazmaktadır. Ancak o kişinin öldürülmesinin sebebinin sadece sigara kullanmak olmadığı, suç sayılan diğer bir eyleme eşlik etmesinden dolayı gerçekleştiğini belirtmek daha doğru olacaktır.⁵⁹ Vehhâbîlerin sigara karşısında ki net tavırları bazı dönemlerde aleni bir şekilde sigara içenlerin sokak ortasında ölçsüzce dövülmelerine sebep olmuştur.⁶⁰

Vehhâbiler de görünüm ve kılık-kıyafet bir kimlik görevi görmekteydi. Vehhâbilîği kabul eden kişiler Peygamber (sav) öncesi Arapların ve göçebelerin kullandıkları ve günümüzde de yaygın olarak kullanılan ikalin⁶¹ yerine sarık sarmaya başlayarak diğer insanlardan ayrılmışlardır. Saçlar genelde omuz hizasında, bıyıklar üst dudağı geçmeyecek uzunlukta, sakal ise bir ölçü olmadan uzun bırakılmaktaydı. Vehhâbiler yaşadıkları yerlerde ve ele geçirdikleri yerlerde bıyık-sakal kontrolü yapmakta, entarilerin boylarının yerde sürünecek kadar uzun olup olmadığını kontrol edilmekteydi. Bu hususlara dikkat etmeyenlere hadislerle nasihat verilir eğer nasihat almazlarsa ellerinde bulunan makaslarla bıyıkları ve entarileri istedikleri kısılığa kendileri getirirdi. Bu kuralların herkes için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. İbn Suûd'un Ertâviyye ziyaretinde entarisinin uzun olduğu söylenmiş ve üzerindeyken uzun kısmının makasla kesilerek nizami ölçülere getirildiği kaynaklarda yer almaktadır.⁶² Bir kimlik görevi gören bu kılık kıyafet tarzı çoğu zaman olumsuz olaylara yol açmıştır. Vehhâbî bir ihvân⁶³ yolda karşılaştığı bir bedevînin başında Vehhâbîlere özgü sarığı olmadığını görünce, bedevîye cebinden çıkarıp bir akait risalesi

⁵⁸ el-A'râf 7/157.

⁵⁹ Yörükân, "Vahhabîlik", 60; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 89; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi Ve Etkileri*, 84; H.C. Armstrong, *Abdülaziz bin Suud* çev. Gülsüm Aldemir (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007.), 14.

⁶⁰ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 120.

⁶¹ Çoğunlukla Arapların kullandığı ikalin görevi: Baş, yüz ve omuzları güneşin hararetinden korumak amacıyla örtülen kenarları püsküllü örtüyü sıkıca tutturaktır. Başın etrafına alnı açıkta bırakacak şekilde iki kere dolanarak takılır.

⁶² Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 80.

⁶³ İhvân: Bedevi hayattan yerleşik hayata geçerek kendilerini dine, Vehhâbilîğin ritüellerine adayan kimselerin kendilerine verdikleri lakap. Aynı zamanda İhvan teşkilatı Vehhâbîlerin askeri gücü niteliğinde olan bir topluluktur. Suudilerin tarihteki üçüncü devletlerini kurmasında en büyük rolü ihvan teşkilatı oynamıştır. Özellikle İbn Suud'un Türklerle olan mücadelesinde en önemli askeri güç kaynağı ihvan teşkilatı olmuştur. Detaylı bilgi için bak: Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 61-66.

vermiş ve onun kendisiyle gelip dini öğrenmesini teklif etmiştir. Bedevî teklifi kabul etmeyince ihvân tarafından öldürülmüş, bedevînin kılık kıyafetinin hali ve onunla gitmeyi kabul etmemesi ölümüne sebep olmuştur. 1925 yılında Ezher mezunu Dağıstanlı bir genç mezhebi olan Şafîlîği bırakarak Hanbelî mezhebine geçtiğini ve Vehhâbî pratiklerini yerine getirdiği halde cemaatle namaz kılarken Vehhâbîlerin onunla aralarına boşluk bıraktığını ta ki onlar gibi giyininceye kadar bu durumun devam ettiğini aktarmıştır.⁶⁴

Teknolojik buluşlar, yeni icatlarda aynı şekilde Vehhâbîler tarafından nasibini almıştır. Kol saati, fotoğraf makinası, telefon, telgraf gibi malzemeler sihir işi ve gâvur icatları olarak nitelendirilmiştir. Cidde kuşatması sırasında telgrafi kullanmak isteyen İbn Suud aldığı yoğun tepkiler sebebiyle kullanmaktan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Mekke ve Medine'de kurulan telefon santrallerinin kabloları ihvân tarafından kesilerek kullanılmaz hale getirilmiştir. Şeytan atı olarak nitelendirdikleri bisiklette sorun çıkaran araçlar arasında yer almaktaydı. Bir defasında İbn Suûd'un hizmetçisinin bisiklete binmesi ihvân tarafından öldürülesiye dövülmesine sebep olmuştur.⁶⁵ Yine aynı dönem de Muhammed Esed'in anlattığı olay Vehhâbîlerin bu araçlara nasıl baktığını net bir şekilde göstermektedir. Muhammed Esed Riyad'ın güneyine doğru yanında Vehhâbî bir rehber eşliğinde seyahat ederken kamerayla fotoğraf çektiği için rehber tarafından terk edilmekten güçlükle kurtulmuş, rehberi zorlukla ikna etmiş ve ilk yerleşim yerin de bu hadiseden dolayı hâkim karşısına çıkmıştır. Şeytan icadı ve insan sureti yapan bir alet olarak nitelendirilen fotoğraf makinası taşıdığı için Esed suçlu bulunmuş ancak İbn Suud'un onun için yazdığı teminat mektubu sayesinde kendisini ve makinasını kurtarmıştır.⁶⁶

Motorlu taşıtlar ve uçak gibi ulaşım araçları da sorun çıkaran araçlar arasındaydı. Vehhâbîlerce yine aynı şekilde gâvur icadı olarak nitelendirilen otomobil olaylı bir şekilde Vehhâbîlerin hayatına girmiştir. Havta kasabasına giren ilk kamyon halk tarafından çarşı ortasında yakılmış, şoförü ise yaralı bir şekilde olaydan kurtulabilmiştir. Uçağa karşı olan tepki ise ancak bazı âlimlerin uçakla seyahat ettiklerini öğrenmeleriyle hafiflemiştir.⁶⁷ Yine o dönemlerde Vehhâbîlerin önemli isimlerinden olan İbn Bicâd'ın, yeni kullanılmaya başlayan elektrikli aydınlatma sistemlerine, zeytinyağı ve mum haricindeki bir aydınlatma sistemi olduğu için kabul etmediği belirtilmektedir.⁶⁸ Radyo yayınları hakkında da aynı tepkiyi veren Vehhâbîler, 1949 yılında Mekke'de yayına başlayacak olan devlet radyosu konusunda da anlaşmazlık çıkarmış, sadece Kur'an tilaveti, dinî yayınlar ve haber yayınları yapılmasının teminatıyla radyonun yayın yapmasına izin vermişlerdir. Bu olaydan çok daha sonraları 1965 yılında hayatlarına girecek olan televizyon içinde aynı durumlar söz konusu olmuştur. Riyad caddelerinde televizyon protesto edilmiş ve henüz açılmış olan televizyon binasını işgal etmeye çalışmışlar ve polis göstericileri silah kullanarak durdurmak zorunda

⁶⁴ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 85.

⁶⁵ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 90-91.

⁶⁶ Muhammed Esed, *Mekke'ye Giden Yol* çev. Cahit Koytak (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 53-54.

⁶⁷ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 168.

⁶⁸ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 143.

kalmıştır. Olayda pek çok yaralanalar ve ölenler olmuştur. Ölenler arasında İbn Suûd'un torunlarından Halid b. Musa'id b. Abdülaziz'de yer alıyordu.⁶⁹Aynı şekilde müzik enstrümanları ve müzikte Vehhâbîlerce yasaklanan aletler arasında yerini almıştır.⁷⁰

Tüm bu zikrettiğimiz hususlar o dönemlerde Vehhâbîler gibi düşünmeyenler için büyük sıkıntılar doğurmuştur. Vehhâbîliğin bid'at kavramını bu kadar geniş perspektifte değerlendirmesi ve bedevîlikten hadarîliğe geçiş sürecinde oluşturulan hicrelerde⁷¹ yaşayan ihvânın dini alanda ki fanatizmi, sert tutumları ve emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker yapma hevesleri sebebiyle ifrat noktasına ulaşmıştır. Hatta bu durumun bazı zamanlarda insanların sırf Vehhâbîlerden korktukları için onlar gibi gözükmeye çalıştıklarına veyahut gizli gizli yapmalarına sebep olmuştur. Zamanın geçmesiyle birlikte bu durumların dine zarar vermemekle birlikte insanlığa faydası olan şeylerin olduğunun farkına varmalarıyla gevşeklikler göstermiş veyahut taraftar kaybetmemek ve dünya çapında kendileri için oluşan olumsuz algılardan kurtulmak adına sert tavırlarından vazgeçmişlerdir.

Günümüzde Vehhâbî pratiklerini uygulayan bir devlet olarak varlığını devam ettiren Suudi Arabistan'a baktığımızda bu yasaklamaların ve bu sert müdahalelerin çoğunun kalktığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Petrolün ülkenin temel geliri haline gelişinden itibaren gücü ve kontrolü tamamıyla ele alan Suud ailesinin dini fanatizmden modernizeye doğru evirilen bir devlet yapısı oluşturduğunu görmekteyiz. Bu zenginleşmeden sonra, Vehhâbî otoritesinden Suud otoritesine dönüşün yaşandığını ve giderek değişimin daha belirgin hale geldiğini belirtmek yerinde olacaktır.

Sonuç

Vehhâbîler bid'at konusunda her ne kadar İbn Teymiyye'nin izinden gitseler de İbn Teymiyye'nin sadece katı ve sert tutumunu daha da sertleştirerek İbn Teymiyye'nin görüşlerinden, onun değinmediği bazı pratik sonuçlar çıkarmışlardır. Özellikle onun bid'at mefkûresini daha da genişleterek dini mahiyeti veyahut ibadetle hiçbir alakası bulunmayan uygulamaları da bid'at kapsamına almışlar ve buna mukabil olarak aşırı ve sert davranışlar sergilemişlerdir. Bu aşırı davranış ve görüşleri ihya ve ıslah için yaptıklarını iddia etseler de bu durum daha çok Müslümanların birbirinden ayrışmasına ve dahi bu alanlarda taassuba yol açmıştır.

Kendi düşüncelerinin hatasız ve hata kabul etmeyecek şekilde doğru, kendileri dışındakilerinin düşüncelerinin ise yanlış olduğu düşüncesi yapacakları fiil ve eylemlerdeki aşırılıklarını perçinleyen bir diğer durumdur. Birçok konu da Müslümanları çok basit bir

⁶⁹ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 170.

⁷⁰ Armstrong, *Abdülaziz bin Suud*, 101.

⁷¹ Hicre: İhvân mensuplarının iskân ettiği yerleşim yerlerine verilen genel isim. Hicreler İbn Suud tarafından Bedevî olan Arapları yerleşik hayata geçirerek başlarına hocalar vererek Vehhâbî doktrinlerini öğretmek amacıyla kurulmuş ve maddi olarak desteklenmiştir. Detaylı bilgi için bak: Büyükkara, *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*,73-82.

şekilde puta tapan ve şirke düşen olarak nitelendirmişler ve bu düşüncenin bir tezahürü olarak çok sert mücadeleler vermişlerdir. Ve bu durum kendileri gibi düşünmeyenlerin, görüşlerini kabul etmedikleri veyahut itiraz ettikleri durumlarda onları çok rahat bir şekilde öldürmelerine yol açmıştır.

Burada dikkat edilmesi gereken hususun bid'at kavramının terim anlamı ile sözlük anlamı aralarında ki ayrımın doğru yapılması gerektiği, aralarında ki farkın net bir şekilde ortaya çıkarılması gerektiğini göstermektedir. Zira bu ayrım yapılmazsa din ile alakası olmayan konuların dahi bu kapsama girdiği görülmekte ve bid'at alanı doğal olarak genişlemektedir. İşte tam burada karşımıza birbirine karşı iki grup çıkmakta, bir taraf bid'atın alanını iyice genişleterek her şeyi bid'at olarak değerlendirmekte, bir diğer taraf ise bid'at kavramını daha hafife alarak dinden olmadığı halde sanki dinin aslında varmış gibi bu durumu savunmaktadır. Ve bu durum birbirlerine karşı nefret söylemi oluşturmakta hatta birbirlerini tekfir edecek kadar ileri giden bir hâl almaktadır. Vehhâbîler "*Her bid'at, dalâlettir.*" hadisini kendilerine referans edinirken, Ömer'in (ra) teravihi topluca kılanlar için "*Bu ne güzel bid'at tır.*" dediğini görmezden gelmişler, görmedikleri ve duymadıkları dinle alakası olmayan şeyleri dahi olsa bid'at çerçevesi içine almışlardır. Peygamber'in (sav) yasak kıldığı bid'at direkt şer'i meselelerle alakalı olup şer'i herhangi bir delile dayanmayan uygulamalardır. Peygamber (sav), bid'atı "işlerin en kötüsü" olduğunu, "*Her bid'at sapıklıktır.*" görüşünü hadislerinde yaygın bir şekilde vurgulamakta ve dolayısıyla bu kötü eylemden kaçınılması gerektiğini söylemektedir. Böylesine Müslümanların sakındırılmasının sebebi, bid'atın doğrudan İslâm dinini tahrip etmesini hedef aldığı içindir. Vehhâbîlerin şirk olarak gördükleri bid'atların çoğu ise aslında kültürel kaynaklı durumlar olup, dinin aslı ile alakalı olmayan durumlardır. Vehhâbîlerin bid'at olarak kabul ettikleri birçok durum ise yine dinle hiç alakası olmayan çağın ve şartların değişmesiyle hayatımıza giren teknolojik aletlerdir ki bu düşüncelerinden vazgeçmiş olduklarını şuan ki yaşam tarzlarına ve modern çağa nasıl ayak uydurduklarına bakarak çok rahat bir şekilde görmekteyiz.

Kur'an bize hayatın her alanında en güzel şekilde mihmandarlık yapmakta, Peygamber (sav) ise yol gösterici bir rehberlik yapmaktadır. Bu çalışmamız bize göstermiştir ki Vehhâbîlerin bid'at konusunda haklı oldukları noktalar olsa da uyguladıkları yöntem ne Kur'an'a ne de Peygamber'in (sav) nebevi tebliğ yöntemine uymaktadır. Verdikleri mücadele de zannı galibimizle ihya ve islahattan ziyade, müslümanların hem gönüllerinde hem de birlik ve beraberliklerinin tesis edilmesi açısından yıkıma sebep olmuştur. Özellikle bazı dönemlerde müslümanların kalplerinde derin yaralar açmıştır.

Kaynakça

- Âlu Ferrâc, Ebû Yusuf Midhat. *el-Muhtasarü'l-Müfid fî Akâidi Eimmeti't-Tevhîd*. Beyrut: Müessetü'r-Reyyân, 2005.
- Armstrong, H.C. *Abdülaziz bin Suud*. çev. Gülsüm Aldemir. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Günümüzde Selefilik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi". İstanbul, 2014.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *İhvan'dan Cüheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Vehhâbilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/611-615. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eşas es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. 4 Cilt. Delhi: el-Matba'atu'l-Ensâriyye, 1323.
- Ebu Zehra, Muhammed. *İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*. çev. Sıbgatullah Kaya. İstanbul: Anka Yayıncılık, ts.
- Ecer, Ahmet Vehbi. *Tarihte Vehhabi Hareketi Ve Etkileri*. Ankara: Asam Yayınları, 2001.
- Esed, Muhammed. *Mekke'ye Giden Yol*. çev. Cahit Koytak. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019.
- el-Useymin, Abdullah Salih. *eş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb Hayatuhû ve Fikruh*. Riyad, 1412.
- el-Fevzan, Salih b. Fevzan. "Bid'atın Tanımı Hükümleri ve Çeşitleri". <http://www.islah.de>. Erişim 25 Nisan 2022. <http://www.islah.de/sunnet/sun00011.pdf>
- el-Fevzân, Sâlih. *Durûs fî Şerhi Nevakizi'l-İslam li Muhammed b. Abdilvehhab*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005.
- el-Kûsî, Müfrih Süleyman. *Selefilik*. çev. Ahmet İyibildiren. İstanbul: Guraba Yayınları, 2013.
- en-Necdî, Osman İbn Bişr. *Unvânu'l-Mecd fî Târihu Necd*. Matbûâtu Dâreti'l-Melik Abdilaziz, ts.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sunenu't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Fuâd Abdulbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395/1975.
- Eserî, Abdullah b. Abdülhamid el-. *Selef-i Sâlihîn Akîdesi*. çev. Mustafa Öztürk - Ahmet İyibildiren. İstanbul: Guraba Yayınları, 2018.
- Eyüp Sabri Paşa. *Tarih-i Vehhâbiyan*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1992.
- İbn Abdülvehhâb, Muhammed. *el-Kavlu'l Müfid ala Kitabu't Tevhid*. çev. Ahmet İyibildiren. 2 Cilt. İstanbul: Guraba Yayınları, 2018.
- İbn Abdülvehhâb, Muhammed. *Kitâbu't Tevhid*. çev. Ahmet İhsan Dünder. İstanbul: Guraba Yayınları, 2013.

- İbn Abdülvehhâb, Muhammed. *Tevhîd Risâleleri Külliyyâtı*. çev. Heyet. İstanbul: Nedâ Yayınları, 2019.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fađl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Rüveyfî. *Lisân'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdir, 1414/1993.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. "*bd'a*" maddesi. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414.
- Japharov, Vasıp. *Vehhâbîlikte Bid'at Anlayışı ve Bazı Fikhî Uygulamalarda Bid'at İddiaları*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.
- Karaman, Hayrettin. *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*. İstanbul, 1996.
- Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Kurşun, Zekeriya. *Necid ve Ahsa'da Osmalı Hâkimiyeti(Vehhabî Hareketi ve Suud Devletinin Ortaya Çıkışı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Müslim, Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Şaḥîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâḥî'l-Arabî, 1374/1955.
- Mustafa, İbrahim vd. "*bd'a*" maddesi. Kahire: Dâr'ud-Da've, ts.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Bid'at*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Sancaklı, Saffet. "Hadîsler Bağlamında Bid'at Olgusu ve Bid'atle Mücadelenin Gerekliliği". *İslâmî İlimler Dergisi* 11/1 (2016).
- Tıgıloğlu, Mehmed Zahid. "Tevesşül, İstiğâse ve Teberrüke Dair İki Farklı Paradigmanın Analizi -Ehl-i Sünnet Sûfi Gelenek ve Selefî Yaklaşım". *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/2 (2021).
- Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Bid'at*. İstanbul: İsam Yayınları, 2013.
- Tunç, Mazhar. *Suud Selefiliđi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- Türkel, Rifat. *Vehhabilik ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013.
- Üçok, Bahriye. *İslam'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*. Ankara, 1967.
- Watt, W.Montgomery. *İslam Düşüncesinin Teşekkül Dönemi*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı. İstanbul, 1998.
- Yaran, Rahmi. "Bid'at". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/129-131. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Tevesşül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/6-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yörükan, Yusuf Ziya. "Vahhabîlik". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (1953).